

The Components of Culture of Self-Sacrifice and Martyrdom in the Country's Health Society Part 4: Ontological and Epistemological Foundations

Fatemeh Ranjbar¹, Seyed Mohammad Reza Kalantar Motamedi², Mohammad Hossein Niknam³, Abbas Forootan², Saeed Bayyenat^{4*}

¹ Sina Trauma and Surgery Research Center, Sina General Hospital, Tehran University of Medical Sciences, Tehran, Iran

² Scientific Vice Chancellor of the Iranian Academy of Medical Sciences, Tehran, Iran

³ Department of Immunology, Molecular Immunology Research Center, Tehran University of Medical Sciences, Tehran, Iran

⁴ Trauma Research Center, Baqiyatallah University of Medical Sciences, Tehran, Iran

Received: 7 July 2021 Accepted: 2 November 2021

Abstract

Background and Aim: Ontological and epistemological foundations in the field of self-sacrifice and martyrdom culture are referred to the collection of Islamic knowledge that are used to determine the aims, principles, areas, stages, factors, obstacles, and methods of sacrifice and martyrdom culture which are explained and investigated in the field of nature of being, the reason for being, and the purpose of being.

Methods: This study was performed by the library study method and searching related keywords in Persian and English databases, and the main topics were extracted and categorized.

Results: Among the most important foundations of the ontology of the social system of the Holy Qur'an, the principle of monotheism, purposefulness, being hierarchical, the existence of mutual relations in the universe, and obedience of the legislative system to the developmental system can be mentioned, and the summary findings can be the main basis of the values of the self-sacrifice and martyrdom culture.

Conclusion: The main basis of these values in Islam is the three principles of monotheism, justice, and resurrection. Self-sacrifice and martyrdom are formed through the Islamic values established in society, and until Islamic values and axes are not dominant in society, it is not possible to expect the formation of a self-sacrifice and martyrdom culture in society.

Keywords: Self-Sacrifice, Martyrdom, Culture, Culture of Self-Sacrifice and Martyrdom.

---

* **Corresponding Author:** Saeed Bayyenat

Address: Trauma Research Center, Baqiyatallah University of Medical Sciences, Tehran, Iran.

E-mail: sbayyenat@yahoo.com

مؤلفه‌های فرهنگ ایثار و شهادت در جامعه سلامت کشور بخش چهارم: مبانی هستی‌شناختی و معرفت‌شناختی

فاطمه رنجبر^۱، سید محمدرضا کلاتر معتمدی^۲، محمدحسین نیک‌نام^۳، عباس فروتن^۲، سعید بینات^{۴*}

^۱ مرکز تحقیقات تروما و جراحی سینا، بیمارستان سینا، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران

^۲ معاونت علمی فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران، تهران، ایران

^۳ گروه ایمنولوژی، مرکز تحقیقات ایمنولوژی مولکولی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران

^۴ مرکز تحقیقات تروما، دانشگاه علوم پزشکی بقیه الله (عج)، تهران، ایران

دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۴/۱۶ پذیرش مقاله: ۱۴۰۰/۰۸/۱۱

چکیده

زمینه و هدف: مبانی هستی‌شناختی و معرفت‌شناختی در حوزه فرهنگ ایثار و شهادت به مجموعه معارف اسلامی اطلاق می‌شوند که برای تعیین اهداف، اصول، ساخت‌ها، مراحل، عوامل، موانع و روش‌های فرهنگ ایثار و شهادت مورد استفاده قرار می‌گیرند که در حوزه ماهیت هستی، چرایی هستی و غایت هستی تبیین و بررسی می‌گردد.

روش‌ها: این مطالعه با استفاده از روش مطالعه کتابخانه‌ای و جستجوی کلمات کلیدی و مرتبط موضوعی در پایگاه‌های داده‌ای فارسی و انگلیسی انجام شد و موضوعات اصلی استخراج و دسته‌بندی گردید.

یافته‌ها: از مهمترین مبانی هستی‌شناسی نظام اجتماعی قرآن مجید، اصل توحید، غایتمندی، هدفمندی، سلسله مراتبی بودن، وجود روابط متقابل در جهان هستی، تبعیت نظام تشریح از نظام تکوین را می‌توان نام برد و خلاصه یافته‌ها می‌تواند مبنای اصلی ارزش‌های فرهنگ ایثار و شهادت باشد.

نتیجه‌گیری: مبنای اصلی این ارزش‌ها در اسلام، سه اصل توحید، عدل و معاد است. ایثار و شهادت از طریق ارزش‌های اسلامی مستقر در جامعه شکل می‌گیرد و تا زمانی که ارزش‌ها و محورهای اسلامی در جامعه حاکم نباشد، نمی‌توان انتظار شکل‌گیری فرهنگ ایثار و شهادت را در جامعه داشت.

کلیدواژه‌ها: ایثار، شهادت، فرهنگ، فرهنگ ایثار و شهادت.

* نویسنده مسئول: سعید بینات

آدرس: مرکز تحقیقات تروما، دانشگاه علوم پزشکی بقیه الله (عج)، تهران، ایران.

ایمیل: sbayyanat@yahoo.com

مقدمه

هستی‌شناسی، برجسته‌ترین مسئله از مسائل جهان بینی، مسئولیت تنظیم و ارائه پاسخ به پرسش‌های ناظر به هستی، مبدأ هستی، جریان هستی و مقصد هستی را بر عهده دارد و منشاء اعتبارهای الهی و انسانی را مورد بحث و بررسی قرار می‌دهد. در جهان بینی الهی مبتنی بر اسلام، اعتقاد به توحید، وحی و نبوت و معاد از اصول مسلم و ارکان جهان‌شناختی و موجب هدایت انسان به جانب خیر، کمال و سعادت به شمار می‌رود (۱).

ایثار به معنای از خود گذشتن و مقدم داشتن دیگران بر خود، از ارزش‌های متعالی اسلامی است. در مکتب اسلام، شهادت، کامل‌ترین مصداق ایثار شمرده می‌شود و داشتن روحیه شهادت طلبی، بهره‌مندی از ملکه ایثار خواهد بود. قرآن کریم با تعبیری زیبا از روحیه شهادت طلبی، آن را هنر مردانی می‌داند که زندگی آخرت و رضایت و خشنودی حق تعالی را بر زندگی محدود ناپایدار دنیا برگزینند: «کسانی که حیات دنیا را با آخرت معامله می‌کنند باید در راه خدا بجنگند و کسی که در راه خدا می‌جنگد، کشته شود یا پیروز شود، به زودی پاداش عظیمی به او عنایت خواهیم کرد (نساء/۷۴، ۲)». «روحیه شهادت طلبی این قابلیت را دارد که افراد و جامعه اسلامی را به درجه‌ای از ایمان و معرفت برساند که در عالم، جز خدای خود کسی را منشاء اثر حقیقی ندانند. پس از غیر او نمی‌هراسند و نسبت به انجام تکالیف و اوامر او نیز کوشا خواهند بود» (۳).

فرهنگ جهاد از نظر جهان‌شناختی، جهان‌شناسی‌های ماتریالیستی و فلسفی را پشت سر گذاشته و به حریم کبریا «انا لله و انا الیه راجعون» وارد گشته است. ما از خدا هستیم و به سوی او باز می‌گردیم. چطور آمدن و چطور بودن و چطور بازگشتن مهمترین سوالات این جهان بینی هستند. هویت اصیل انسانی تنها در صورتی تجلی می‌یابد که انسان در خدمت حق تعالی، خلق خدا، مجاهده در راه خدا و صراط مستقیم باشد. انحراف از صراط مستقیم، «مغضوب‌علیهم» و «ضالین» و شقاوت است. راه مستقیم، راه کمال و سعادت است. ملتی که این راه را طی کند سعادت‌مند می‌باشد (۴).

امام خمینی (ره) پیروزی سالکین راه خدا را مرهون خلوص نیت آنان، ایمان سرشار و عزم استوارشان می‌داند. جهاد و شهادت تفسیر مسیر از ملک تا ملکوت است. بنابراین جهان بینی فرهنگ جهاد و شهادت، توحیدی است. جهاد و شهادت بازگشت عالم طبیعت به غیب و تجلی غیب است (۴).

ادبیات نظری

«هستی‌شناسی»، مطالعه فلسفی طبیعت، هستی، شدن، وجود یا حقیقت است. «خداشناسی» و «انسان‌شناسی» زیر مجموعه «هستی‌شناسی» محسوب می‌شوند؛ مهمترین مبانی هستی‌شناسی اسلام عبارتند از: رئالیسم معرفتی، نیازمندی عالم امکان، هدفمندی

هستی، سیرتکاملی جهان ماده، حاکمیت نظام علت و معلول و سبب و مسبب بر جهان هستی، فناپذیری جهان طبیعت و ایمان به غیب (۵). هستی‌شناسی (Ontology)، قلمرویی از دانش فلسفی است که موضوع اصلی آن تبیین چیستی و چرایی واقعیت وجود (بیان ماهیت هستی و علت غایی آن) است. در مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران، مهمترین مبانی هستی‌شناسی به شرح ذیل معرفی و توصیف شده‌اند:

- جهان هستی واقعیت دارد؛ ولی هستی به طبیعت منحصر نیست.
- خداوند مبداء و منشاء جهان و یگانه مالک، مدبر و رب حقیقی همه موجودات عالم است.
- ویژگی ذاتی جهان موجودات (عالم امکان)، فقر و نیاز محض به واجب‌الوجود است. این فقر ذاتی سبب می‌شود موجودات نه تنها در پیدایش، بلکه در بقاء نیز به ذات غنی واجب‌الوجود به‌طور ابدی محتاج بمانند.
- در جهان هستی در عین وحدت، کثرت وجود دارد اما کثرتی غیر اصیل که در نهایت به وحدت باز می‌گردد.
- آفرینش جهان هستی، غایتمند و خداوند غایت همه موجودات است.
- خداوند خیر بنیادین هستی است و همه موجودات عالم را به سوی کمال شایسته آن‌ها هدایت می‌کند. لذا تمام موجودات جهان هستی از هدایت الهی برخوردارند.
- جهان آفرینش از نظام احسن برخوردار و اراده و سنن الهی بر جهان هستی حاکم است.
- نظام علت و معلول و سبب و مسبب بر جهان هستی حاکم است.
- جهان آفرینش دارای نظامی یک پارچه و سراسر آن آیت و نشانه علم و قدرت و حکمت و مهر نامتناهی خداوند است.
- عالم ماده و همه موجودات وابسته به آن وجود تدریجی و در زمان دارند و همواره در حال شدن و دگرگونی و حرکت مداوم‌اند.
- جهان طبیعت و همه واقعیت‌های آن، اموری در حال تراحم، محدود، پایان‌پذیر و فناشدنی هستند.
- معرفت دینی واژه‌ای مرکب از معرفت و دین است؛ و آن معرفتی است که مخاطبان یک دین و خردمندان، از آن دین دارند و آن فهمی است که با مراجعه به منابع دین به دست می‌آید (۶).
- معرفت‌شناسی دینی عبارت است از مجموعه شناخت‌ها درباره بخش‌های مختلف دین که عالمان و اندیشه‌مندان دینی بدان نایل شده و از دین برگرفته‌اند. مهمترین و اساسی‌ترین مباحث معرفت‌شناسی دینی، مبحث ارزش معرفت دینی است؛ بدین معنا که چگونه می‌توان در معرفت‌های دینی، معرفت‌های صادق و حقیقی را از معرفت‌های کاذب و غیرحقیقی تمیز داد؟ آیا معیاری برای کشف حقایق دین وجود دارد؟ معرفت‌شناسی دینی یک حوزه میان رشته‌ای است و با مسائل دین‌پژوهی نیز، ارتباطی عمیق و تنگاتنگ داشته، زیربنای بسیاری از مسائل فلسفه دین و دین‌پژوهی

را باید در آن و نیز معرفت‌شناسی عام جستجو نمود (ویکی فقه، دانشنامه حوزوی) موضوع معرفت‌شناسی دینی معرفت دینی است و معرفت دینی مفهوم عامی است که بر تمام گزاره‌های گرفته شده از شریعت، اطلاق می‌شود؛ در نتیجه، معارف فقهی، کلامی، تفسیری، حدیثی و ... همگی مصادیق معرفت دینی به‌شمار می‌آیند.

پیشینه در منابع اسلامی

مبانی هستی‌شناسی فرهنگ ایثار و شهادت در قرآن کریم

اهم مبانی هستی‌شناختی از منظر قرآن کریم را در عناوینی چون «مخلوق بودن هستی، فقر نظام هستی، قانون‌مندی تکوینی، ابزارانگاری هستی، تداوم هستی پس از مرگ، مادی و فرامادی بودن هستی» می‌توان یافت (۷).

گزیده‌ای از آیات قرآنی در این ارتباط ارائه شده است (۸):

- هستی‌شناسی قرآن بر مبنای توحید استوار است: «اگر در آسمان و زمین غیر از خدای یکتا خدایانی وجود داشت همانا خلل و فساد در آسمان و زمین راه می‌یافت، پس (از نظم ثابت عالم) بدانید که پادشاه ملک وجود خدای یکتاست و از توصیف و اوهام مشرکان پاک و منزّه است (انبیاء/۲۲)».
- جهان‌آفرینش هدفمند و غایت‌مند است (معاد): «هان ای روح آرام یافته! به سوی پروردگارت بازگرد که تو از او راضی و او از تو راضی است. پس در زمرهٔ بندگان من درآی و به بهشت من داخل شو (فجر/۳۰-۲۸)».
- مخلوق بودن هستی با برنامه‌ریزی و زمان‌بندی: «خالق و پروردگار شما به حقیقت خداست که جهان را از آسمان‌ها و زمین بر اساس تفسیر المیزان، در شش روز (یعنی مقدار زمان شش روز یا شش مرتبه وجودی) خلق فرمود. آن‌گاه ذات مقدسش بر عرش فرمانروایی قرار گرفت، امر آفرینش را نیکو ترتیب می‌دهد (یونس/۳)».
- استمرار و توالی آفرینش: «ما آسمان‌ها و زمین و آنچه را بین آن‌هاست جز به حق (و برای حکمت و مصلحت خلق) و جز در وقت معین نیافریده‌ایم».
- گسترش و تکامل جهان: کل هستی و اجزای آن که هر دو عالم غیب و شهود هستند پیوسته در حال گسترش همه‌جانبه هستند-چنان‌که در آیه ۴۷ سوره الذاریات می‌فرماید: «وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ» آسمان را با دست و توانایی خاص خود آفریدیم و ما گسترش دهنده آن هستیم و در آیه ۲۱ سوره الحجر نیز فرموده است «وَإِن مِّن شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَّعْلُومٍ» و هیچ چیز نیست مگر آنکه گنجینه‌های آن نزد ماست و ما آن را جز به اندازه‌ای معین فرو نمی‌فرستیم (۹).
- وجود روابط متقابل در جهان هستی: «به خاطر کارهایی که مردم انجام داده‌اند، فساد در خشکی و دریا آشکار شده است،

تا (خداوند) کیفر بعضی اعمالشان را به آنان بچشانند، شاید (به سوی حق) بازگردند (روم/۴۱)». اعمال انسان، در طبیعت اثر می‌گذارد. اعمال ناروای انسان، مانع از سودبخشی آب و خاک و عامل بروز پدیده‌های ناگوار است.

- تشریح بر اساس تکوین است: (قوانین اسلامی (عالم تشریح) با فطرت و خصوصیات تکوینی انسان هماهنگ است): «پس با گرایش به حق به این دین روی بیاور، (این) فطرت الهی است که خداوند مردم را بر اساس آن آفریده است، برای آفرینش الهی دگرگونی نیست، این است دین پایدار، ولی بیشتر مردم نمی‌دانند (روم/۳۰)».
- شهید زنده است: «کشته شدگان در راه خدا را مرده نخوانید بلکه آنان زنده‌اند و لکن شما درک نمی‌کنید (بقره، ۱۵۴)».
- شهیدان نزد خداوند پاداشی عظیم دارند: «و هرکس در راه خدا بجنگد، پس کشته شود یا پیروز گردد به زودی پاداشی بزرگی به او خواهیم داد (نساء/۷۴)».
- مراتب والای شهیدان در درگاه الهی: «کسانی که پیشگام و سبقت گیرندگان در راه دین و جهاد در راه دین خدا هستند (واقعه/۱۰). آن‌ها مقربان درگاه الهی‌اند و کسانی‌اند که به مقام قرب الهی نزدیک‌اند (واقعه/۱۱)، شفاعت‌کنندگان درگاه احدیّت (آل عمران/۱۸) همنشین با پیامبران و اولیاءالله (نساء/۷۲)، دریافت‌کنندگان رحمت و پاداش عظیم (نساء/۹۰، ۹۶) رستگارانند (واقعه/۱۱- نساء/۷۴) (۱۰)».
- سایر مبانی و مؤلفه‌های فرهنگ ایثار و شهادت در قرآن مجید ستاری ساریانقلی در مطالعه‌ای، آموزه‌های فرهنگی شهادت با بهره‌گیری از متن قرآن کریم را به شرح زیر برشمرده است (۱۱):
  - زنده بودن ویژه شهید
  - سفارش ویژه خداوند به جهاد و شهادت
  - ارزش‌گذاری ویژه خداوند به شهادت و جهاد
  - ایمان، هجرت و جهاد با مال و جان، مفاهیم قرین شهادت در قرآن کریم
  - خدامحوری، فی‌سبیل‌الله بودن، اخلاص نیت و گسترش تفکر توحیدی و رعایت تقوا و عدالت
  - تحمل رنج‌ها و شداید و صبر و استقامت و پایداری و حق‌مداری فی‌سبیل‌الله
  - رفع فتنه و شر
  - رهاسازی مستضعفان موحد
  - اطاعت از خدا و رسول و مقام ولایت
  - رعایت عهد و پیمان حتی با کافران
  - پرهیز از درگیری و کشمکش بین خود
  - پرهیز از تجاوز از حدود الهی و قطع دنیا دوستی و ریا به منزله آفات شهادت طلبی
  - نشاط و امید به رحمت حق
- «هستی‌شناسی در سبک زندگی افراد مؤثر است. هر فرد چه

برای غیرش سزاوار نیست، او فریادری است که به هنگام دادخواهی دستگیری می‌نماید، و اگر کسی بخواندش پاسخ می‌گوید».

تجلی مبانی معرفت‌شناسی اسلام در نامه امام حسین علیه‌السلام به محمدابن حنفیه

سید و سالار شهیدان در نامه‌ای، در جواب به نصیحت خیرخواهانه برادرشان محمدابن حنفیه، انگیزه خود را از قیام چنین تقریر فرمودند: «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ؛ این وصیتی است از حسین بن علی بن ابی‌طالب به برادرش محمد، معروف به ابن حنفیه؛ حسین شهادت می‌دهد که معبودی جز خدای یگانه‌ای که شریکی ندارد نیست، و محمد بنده و فرستاده اوست که از جانب حق به حق مبعوث شده است و این که بهشت و دوزخ حق است و روز رستاخیز - بدون شک - خواهد آمد، و خداوند خفتگان در قبرها را بر می‌انگیزد، و من از سر مستی و طغیان و فساد انگیزی و ستمکاری قیام نکردم، تنها برای اصلاح در امتِ جدم به پا خواستم. می‌خواهم امر به معروف و نهی از منکر کنم و به روش جدم و پدرم علی بن ابی‌طالب (علیه‌السلام) رفتار نمایم. هر کس سخن حق مرا پذیرفت، پس خداوند به پذیرش (و پاداش) آن سزاوارتر است، و هر کس دعوت مرا نپذیرفت، صبر می‌کنم تا خداوند میان من و این مردم به حق داوری کند که او بهترین داوران است. این وصیت من است به تو ای برادر! توفیق من جز از ناحیه خداوند نیست. بر او توکل می‌کنم و بازگشتم به سوی اوست» (۱۴).

باز شناساندن اسلام واقعی از اسلام صوری و احیای اسلام ناب محمدی (ﷺ) در برابر اسلام تحریف شده اموی، هدف متعالی قیام سیدالشهداء (ع) بوده است. در سخنان امام حسین (ع) و یاران او، مفاهیم بلندی از فرهنگ ایثار و شهادت در محورهای خداشناسی، رسالت انبیاء، نقش وحی و قرآن در زندگی، اصالت دین و گمراهی بدعت‌گذاران، زندگی ابدی و حیات پس از مرگ، بهشت و جهنم، حساب و جزا و عذاب، شفاعت، حقانیت امامان برای ولایت و خلافت، وظیفه مردم نسبت به حج الهی، نفاق دنیاپرستان، استفاده از عقاید دینی برای اغفال مردم و ... دیده می‌شود (مبانی دینی فرهنگ ایثار و شهادت - پایگاه اطلاع‌رسانی فرهنگ ایثار و شهادت). «امام زین العابدین (ع) در سخنی، رابطه انسان با هستی‌شناختی را در مجاری بندگی خداوند تبیین می‌کند و این که انسان از این طریق رابطه خود را با خالق جهان به بهترین نحو تنظیم نمایند: «ای بندگان خدا! از خدا پروا دارید، و بیندیشید و برای آنچه از برای آن آفریده شده‌اید، کار کنید؛ زیرا خداوند، شما را بی‌پرده نیافریده و بی‌هدف، رهائتان نکرده است؛ [بلکه] او خود را به شما شناساند، و پیامبرش را سوی شما فرستاد، و کتابش را بر شما فرو فرستاد که در آن است حلال و حرام او، و حجت‌ها و مثال‌هایش. پس، از خدا پروا کنید؛ زیرا که پروردگارتان بر شما حجت آورده و فرموده است: «آیا برای او دو چشم قرار ندادیم، و یک زبان و دو لب؟ و دو راه (حق و باطل) را به او نشان دادیم (بلد) ۱۰-۸) این، حجتی است بر

به صورت آگاهانه و چه به صورت ناآگاهانه، هرگونه نگاهی و نظری که به عالم هستی دارد، مسیر و اهداف و خود را بر اساس آن طراحی می‌کند. هستی‌شناسی اسلامی و الهی نیز همین گونه است. هراندازه جهان بینی انسان‌ها و گروه‌ها و جامعه‌های متفاوت با این امر تطابق داشته باشد و هماهنگ باشد و در قوانین و مقررات با این نگرش نگاه کنند به همین میزان سبک زندگیشان و مشی حیاتشان مرحله به مرحله اسلامی‌تر می‌گردد تا آرام آرام انسان و جوامع الهی می‌شوند (۱۲).

مبانی هستی‌شناسی ایثار و شهادت در احادیث معتبر اسلامی

در احادیث و سخنان ائمه اطهار علیهم‌السلام، نسبت به هستی‌شناسی از دو وجود بحث می‌شود: یکی خالق و دیگری مخلوق؛ چراکه هستی و جهان آفرینش مظهر صنع الهی و عظمت خالقیت حق تعالی است (۱۳).

مبانی ایثار و شهادت در کلام امام علی علیه‌السلام

- طالب شهادت در کلام امام علی (ع) «الرائح الی الله» نام گرفته است؛ یعنی کسی که به سوی خدا بال گشاده، جانب او پرواز می‌کند و چنان تشنه‌ای که آب می‌جوید، مشتاق آرام گرفتن در آغوش خدا است (خطبه ۱۸۱ نهج البلاغه).
- امام علی (ع) در سخنانی می‌فرماید: «هر کس خود را بشناسد، خدایش را شناخته است (عیون الحکم و المواعظ، ص ۴۳۰)» بنابراین خودشناسی مقدمه خداشناسی است.
- درباره جهاد فی سبیل الله و ترغیب یارانش به این امر، می‌فرماید: «جهاد دری است از درهای بهشت که خداوند آن را به روی خواص دوستان خود گشوده و لباس تقوا و پرهیزگاری است و زره محکم حق تعالی و سپر قوی او است. پس هرگاه از آن دوری کند، خداوند جامه ذلت و ردای بلا را بر او می‌پوشاند» (خطبه ۲۷ نهج البلاغه).
- «گواهی می‌دهم که آسمان‌ها و زمین و آنچه در میان آن دو هست، نشانه‌هایی است که بر تو دلالت می‌کند و شاهدهایی است که بر آنچه فرا می‌خوانی، شهادت می‌دهد» (شرح نهج البلاغه، ج ۲۰، ص ۲۵۵).

فطرت از قوی‌ترین برهان‌های خداشناسی در توصیف امام حسن مجتبی علیه‌السلام

آن حضرت فرمود: «خداوند متعال وجودی است که همه موجودات در نیازمندی و سختی‌ها به او پناه می‌برند، بویژه هنگامی که امید از غیر او قطع گردد و همه وسائط و اسباب را ناچیز ببیند. [یعنی فطرت خداشناسی، انسان را در تنگناها به سوی واجب الوجود هدایت می‌کند] این که می‌گویی: «بِسْمِ اللَّهِ...»؛ یعنی یاری و کمک می‌خواهم در همه کارهایم از خداوندی که عبادت (خضوع و کرنش)

بحث

هستی‌شناسی یا علم الوجود؛ بررسی حقیقت «هستی»، و مقوله «وجود» است. مکتب تربیتی اسلام بر شالوده‌های ایمان به خداوند، و سایر اصول و فروع دین مبین اسلام استوار است. در اسلام، آنچه منجر به شهادت، یعنی مرگ آگاهانه در راه هدف مقدس می‌گردد، به صورت یک اصل درآمده و نام آن «جهاد» است. مجاهد فی سبیل‌الله که در راه انجام وظیفه و پاسداری از دین خدا و ارزش‌های الهی گام بر می‌دارد و اگر در این راه به فیض عظمای شهادت نایل گردد، به سعادت ابدی و زندگی جاوید در محضر ربوبی حق رسیده است (۱۵).

ایثار به معنای مقدم داشتن دیگری بر خود و برگزیدن و برتری دادن است و در اسلام از پیش زمینه‌هایی چون اخلاص و نیت خدایی و هدفمندی برخوردار و بیانگر رشد و معرفت انسانی است (۱۶). ایثار و شهادت ریشه در اخلاص و ایمان و معنویت مردم جامعه دارد و موجب گسترش اخلاق و معنویت آن در سطح جامعه می‌شود. این فرهنگ با احیاء فریضه امر به معروف و نهی از منکر و تأکید بر محوریت مسائل اخلاقی و معنوی، موجبات ایجاد روحیه صبر و استقامت در جامعه و علی‌الخصوص نسل جوان می‌شود. شهادت طلبی با اخلاق، انگیزه‌های معنوی، مبدأ و معاد، عرفان و ارزش‌های اسلامی رابطه مستقیم و تنگاتنگ دارد (۱۷).

نتیجه‌گیری

مبنای اصلی ایثار و شهادت بر اساس ارزش‌های اسلامی، سه اصل توحید، عدل و معاد است. ایثار و شهادت از طریق ارزش‌های اسلامی مستقر در جامعه شکل می‌گیرد و تا زمانی که ارزش‌ها و محورهای اسلامی در جامعه حاکم نباشد، نمی‌توان انتظار شکل‌گیری فرهنگ ایثار و شهادت را در جامعه داشت. تحقق این مبانی بر اساس ایمان به خدا و پیامبران و پیشوایان معصوم، کسب رضایت خدا، ریشه کن نمودن باطل، و از بین رفتن گناهان می‌باشد (۱۸).

تضاد منافع: بدین وسیله نویسندگان تصریح می‌نمایند که هیچ‌گونه تضاد منافی در مطالعه حاضر وجود ندارد.

منابع

1. Rahnamaei SA. An introduction to the philosophy of education. Second edition, Qom: Publication of Imam Khomeini Education and Research Institute; 2009. [In Persian]
2. Bayati N. Analysis of self-sacrifice and martyrdom in holy defense. National Conference of Self-sacrifice and Martyrdom and Development of the Country, Razi University, Kermanshah; 2010. [In Persian]
3. Zabih A. Red mysticism. Islamic Research Center of Broadcasting; 2005. [In Persian]
4. The foundations, effects, and damages of the

شما. پس تا می‌توانید، پروای خدا دارید، که هیچ نیرویی نیست، مگر به یاری خدا، و توکل نشاید کرد، جز بر او (تحف العقول، ص ۲۷۴)» (۱۳).

تفسیر آیات هستی‌شناسی در کلام امام محمد باقر علیه‌السلام

از سدیر صیرفی، روایت شده که گفت: شنیدم که حمران بن اعیان از حضرت محمد باقر(ع) درباره آیه «بدیع السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ...» (البقره، ۲/۱۱۷)؛ او آفریننده آسمان‌ها و زمین است. پرسید؟ حضرت در جواب فرمود: «خداوند تمامی چیزها را با علم خویش بدون مشابه قبلی آفرید، آسمان‌ها و زمین‌ها را آفرید در حالی که قبل از آن، آسمان و زمینی نبود. آیا نشنیده‌ای قول خداوند متعال را که فرمود: «و کان عرشه علی الماء» (هود/۷،۱۱)؛ یعنی عرش خداوند پیش از آفرینش آسمان و زمین بر روی آب مستقر بوده پس حمران عرض کرد: آیا قول خداوند متعال در قرآن را که فرمود: «عالم الغیب فلا یتظهر علی غیبه أحداً» (الجن/۲۶،۲۲)، ملاحظه فرموده‌ای؟ حضرت فرمود: «آری، می‌دانم و در ادامه آن آیه: «إِلا من ارتضی من رسول» (الجن/۲۷،۲۲)، ذکر شده است. سوگند به خدا که محمد(ﷺ) از برگزیدگان خداوند است و اما تفسیر «عالم الغیب» این است که خداوند تواناست به مقدراتی که از مخلوقاتش پنهان است و آن‌ها را در علم خودش، پیش از آفرینش و پیش از آن که به فرشتگان فرمان دهد، در عالم قضا می‌آفریند و این علمی است که در نزد خداوند است و زمانی که اراده کند، لباس وجود بر آن می‌پوشاند و زمانی که بدهد و تغییر در علم خدا حاصل شود از آن صرف نظر می‌کند. اما علمی که خداوند آن را در عالم قضا و قدر آفریده و آن را امضا کرده است، آن علمی است که به حضرت رسول(ﷺ) و سپس به ما اهل‌بیت(ع) رسیده است (تاریخ طبری/ ۵،۴۵۶؛ الکامل فی التاریخ/ ۴، ۲۰۹-۲۰۷).

امام صادق(ع) می‌فرماید: «خدای عزوجلّ بندگان را نیافرید مگر برای آن‌که او را بشناسند، و چون شناختند به عبادت و بندگی او بپردازند، و چون بنده او شدند با این عبادت از عبادت جز او بی نیاز شوند» (علل الشرائع، ج ۱، ص ۹).

5. Azimi Shoushtari A, MircheraghKhani H. Islam and the ontological foundations of humanities. The first International Conference on Humanities and Islamic Studies; 2017. [In Persian]
6. Fa'ali MT. An Introduction to Religious and Contemporary Epistemology. Qom: Maaref Publications. [In Persian]
7. Abedi M. The Ontological Bases of the Holy

- Qur'an and Their Outcome in the Islamic Politics from the Perspective of Allameh Tabataba'i. *Qabasat*. 2017;22(85):1-27. [In Persian]
8. Ghazizadeh K, Khyri H, Ghanbarpoor M. Ontology principles of the social system based on Al-Mizan Quranic terpretation the Quran Tafsir al-Mizan. *Theological-Doctrinal Research*. 2015;5(18): 103-28. [In Persian]
9. Ontology from the perspective of the Holy Quran. Shafaqna, International Shia News Agency, 2017. Available from: <https://fa.shafaqna.com/?p=539719> [In Persian]
10. Sattari Sarbangholi H. The culture of martyrdom in the Holy Quran. *Cultural Engineering*. 2012;6 (65/66):16-40. [In Persian]
11. Shahandeh H. Theoretical foundations of the culture of self-sacrifice and martyrdom in verses, traditions, and religious culture. National conference on literature of sacrifice, art of martyrdom, 2010. [In Persian]
12. Javadi Amoli A. *Tafsir Tasnim*. Qom: Esra Publications; 2019. [In Persian]
13. Rezapour A. Ontology from the perspective of the Imams Athar (AS). Available from: <https://www.neshasteasatid.com/node/4782> [In Persian]
14. Imam Hussain (AS) and expressing his purposes in farewell to Muhammad Hanafiyyah. Available from: <https://makarem.ir/main.aspx?lid=0&mid=246587&typeinfo=25&catid=23115> [In Persian]
15. Alini M. Martyrdom and self-sacrifice in religious culture. The Second International Conference of Imam Khomeini(s) and the Ashura Culture, 1996. [In Persian]
16. Eslami Far A, Cheraghi H. The concept of self-sacrifice and manifestations of its examples. The National Conference on Self-sacrifice and Martyrdom; 2011. [In Persian]
17. Eslampanah M, Cheraghi N. The influence of the sacrifice and martyrdom culture in the development of morality and spirituality in society. National Conference of Self-sacrifice and Martyrdom and Development of the Country, Razi University, Kermanshah; 2010. [In Persian]
18. Mahmoodi Ghahsareh MA. Investigating the principles and basics of self-sacrifice and martyrdom in Shia thought. Internal Conference of Bagheral Uloom University. Available from: <http://kms.bou.ac.ir> [In Persian]